

Ülj le, és maradj csöndben!

Eckhart mester portréja

A vignonban, 1329 márciusában XXII. János pápa – egy despotá vonásokkal bíró bürokrata és találékony adóbehajtó, aki mindenütt ellenséget szimatolt, és éppoly keveset értett a misztikus teológiához, mint számár a díjugratáshoz – nyugtalanul fészkelődött trónusán, és mogorván diktálta az írónak a kiátkozási bullát:

„Fájdalommal tesszük közzé”, morogta a pápa a fogain keresztül, „hogy korunkban egy, a német országokból való személy, bizonyos Eckhart nevezetű, és amint mondják, a Szentírás doktora és professzora a prédikáló testvérek rendjéből, többet akart tudni, mint amennyi szükséges.”

A költői nevű bulla – *In agro dominico* [Az Úr szántóföldjén] – Eckhart mester, a misztikus német domonkos halálos ítéletét jelenthette volna, mert az illetékes egyházfejedelem, II. Heinrich kölni érsek vaskegyenéliséggel üldözte az eretnek mozgalmakat. Eckhart azonban már halott volt, amikor megérkezett a pápai kiátkozás. Mikor és hol halt meg, nem lehet már pontosan kideríteni. Nem is fontos, hiszen tovább él – a fejekben és a szívekben, mindenekelőtt azokéban, akik keveset tudnak kezdeni az egyházi hittel, de annál többet a világi világba visszavándorolt misztikával.

Aki azt keresi, kicsoda is valójában ő maga, elkerülhetetlenül belebotlik Eckhart mesterbe. Aki összhangba akarja hozni énjét és a világot, valamikor találkozni fog vele.

A legenda így beszél:

Eckhart mester így szólt egy szegény emberhez: „Isten adjon neked jó reggelt, testvér!”

„Uram, tartsa meg magának! Nekem még sosem volt rossz reggelem.”

Eckhart mester azt mondta: „Hogy-hogy, testvér?”

„Mivel mindazt, amit Isten szenvedésként rám mért, az ő kedvéért vidáman szenvedtem el, és méltatlannak éreztem magam hozzá, és ezért sosem voltam szomorú vagy bánatos.”

Ő így szólt: „Hol találtad meg első-sorban Istent?”

„Amikor minden teremtményt elengedtem, akkor találtam meg Istent.”

Ő így szólt: „De hát hol hagytad Istent, testvér?”

„Minden őszinte és tiszta szívben.”

Ő így szólt: „Miféle ember vagy te, testvér?”

„Én király vagyok.”

Ő így szólt: „Egy királynak kell, hogy királysága legyen. Hol van hát a te királyságod, testvér?”

„A lelkemben.”

Egy ilyen békés legendaköltőt égettek volna el kis híján?

De nem szabad áltatnunk magunkat: a koldusszegény, de végtelenül boldog emberrel való találkozás története már a veszélyesen radikális Eckhartól tanúskodik, akinek szükségképpen konfliktusba kellett keverednie az inkvizícióval.

Eckhart minden idegszálával misztikus volt. A misztikusok azonban mindig szélsőségek, nem törődnek azokkal a gondolkodási tilalmakkal és normákkal, amelyeket ilyen-olyan tanítóhivatalok bocsátottak ki. Ők az eget ostromolják, és kisebb gondjuk is nagyobb annál, hogy az üdvösség földi kezelői által engedélyezett ösvényen járjanak. Hevesen sóvárogják a végső, a nagy, a teljes igazságot – és elhanyagolják a vallási katekizmusok és a politikai programok sok kis igazságát.

Eckhart mester szükségképpen eretnek lett, mivel mindig is messzire kitekintett a nagyegyház által összeeskábált gondolati építményből; föltette azokat az egzisztenciális kérdéseket, amelyeket a tanítóhivatal mint rég megválaszoltakat elvet:

„Miért élsz tulajdonképpen? – Azért, hogy élj; de életed miértjét mégsem tudod.”

És olyan válaszokat adott, amelyek ugyanazon tanítóhivatal számára akkor és ma is túlságosan kötetlennek, egyéninek, tetszőlegesnek tűnnek:

„El kell jutnod önmagadtól önmagadhoz: ebben rejlik és lakik az igazság, amelyet senki sem talál meg, aki külső dolgokban keresi.”

Eckhart mester szemében nyomorúságos, korlátozott porszemcske az ember. Ugyanakkor egy egész világ az ember, világegyetem, amely Istent hordozza magában. Ha

kilép önmagából, gátolt, vak létéből, és leszáll lelke mélyébe, akkor mindent megért, fölfedezi élete értelmét és célját, és eggyé válik Istennel.

Eckhart figyelmeztet: „Az ember ne tekintse Istent olyasminek, ami ajta kívül van, hanem tulajdonának, és annak, ami benne magában van. Mert Isten országa bennünk van. És mi az Isten országa? Isten maga az ő egész gazdagságával.”

Olyan Isten, akinek nem kell kicsivé tennie az embert ahhoz, hogy megőrizhesse saját fönségét. Naggyá és széppé tette az embert, hogy benne lakhasson: „Amikor Isten megteremtette az összes teremtményeket, azok oly csekélyek és oly szűkösek voltak, hogy nem tudott mozogni bennük. A lelket azonban annyira magához hasonlónak és annyira saját képmására alkotta, hogy beleköltözhesen.” – „Miért lett Isten emberré? Hogy én Istenné legyek.”

A vallás mint a szeretet misztériuma; az emberi lét mint csillapíthatatlanul erős vágyakozás; Isten mint az az erő, amely mindent megelevenít, és amelyért minden él – időtlen világfelfogás ez, amely mindmáig oly izgalmasan érdekessé teszi a középkor legrejtélyesebb misztikusát. Egyes pszichológusok – például Erich Fromm – annak koronatanújaként idézik Eckhart mestert, hogy a létezés fontosabb, mint a birtoklás és a dolgok „megcsinálása”; hogy az a lényeg, mi az ember, és nem annyira az, mit tesz. A buddhisták azt becsülik benne, hogy lemondott a „vágyakról”: önként választotta azt a szegénységet, amely szabaddá tesz. Mindenesetre a maga korában az inkvizíció gyanakvását váltották ki merész eszméi.

1260 körül született Thüringiában, talán Erfurtban, talán Gotha közelében, talán egy vidéki nemes fiaként. Belép a domonkosok rendjébe. 1277-ben – Eckhart ekkor körülbelül tizenhét éves – említi őt az első okmány: a „szabad művészetek” hallgatója Párizsban. Hamarosan magiszter lesz Erfurtban, és rábízák a hét thüringiai domonkos kolostor lelki felügyeletét. 1302-ben, s azután 1311 és 1313 között ismét a Nyugat legtekintélyesebb egyetemén, Párizsban tanít.

A két párizsi tartózkodás között megint Németországban van „teljes állásban”: az újonnan felállított északnémet rendtartomány tartományfőnökeként Eckhartnak 56 telephellyel kell törődnie, állandóan úton van. Párizsból visszatérte után Eckhart mester – ekkor már bizonyára így nevezik – hiba vágyakozik a csendes tudósi visszavonultságra. A rendfőnök képviselőjében, strasbourg székkel több mint két tucat női kolostort kell felügyelni és lelkipásztori gondozásban részesíteni a Felső-Rajna vidékén. Kereken tíz évvel később rábízzák a rend kölni főiskolájának vezetését – a legendás Nagy Szent Albert tanszékét, s ez óriási felelősséget jelent.

Itt, Kölnben fejezi be Eckhart mester annak a gondolati építménynek a felépítését, amely halhatatlanná tette a nevét. Persze az „épület” szó nem a legtalálhatóbb, mert Eckhart mester éppen hogy nem tézisek és fogalmak állványzatát, tantételek és formulák rendszerét hagyta ránk, ahogyan a legtöbb középkori és azon túli teológus szokta tenni.

Tanulmányai és prédikációi sokkal inkább tapogatózások és kérdésfeltevések, kíváncsi körözések ama témák körül, amelyek szenvedélyesen érdekelték – inkább töprengő meditációk, mint program szerinti értekezések, és

mindenekelőtt: inkább spirituális tapasztalatok közlései, semmint csontszáraz elméletek. Valószínűleg nem is lehet ezt másképp csinálni, ha valaki azzal foglalkozik, hogyan születik meg Isten az emberi lélekben:

„Isten akkor születik meg bennünk, ha lelkünk összes erői, amelyeket korábban megkötöztek és fogságban tartottak a gondolatok, képek vagy bármi más, emezektől mentessé és szabaddá válnak, és minden szándék elhallgat bennünk.”

Kiüresedni, megválni az összes futólagos benyomástól, megválni minden addigi függőségtől – ez az előfeltétele annak, hogy Isten megszülessék a lélekben. Kiüresíteni a lelkünket, kirakni a dolgokat, kirakni a teremtményeket is – azért, hogy Isten töltsön be minket. Eckhart mester igen kíméletlenül tud beszélni.

Csendben maradni. Hallgatni a beszéd helyett. Várakozni a tervezés helyett. Ez készítheti elő – egészen csendesen, észrevétlenül és boldogítóan – Isten megszületését a lélekben. „Az Atya sosem pihen: mindenkor arra üz és ösztönöz, hogy Fia megszülessék bennem.”

Ez a misztika. Az égbe szerelmes istenköltészet, amely azonban homályos azok számára, akik csak az értelmüket akarják dolgoz-

tatni, és nem bíznak a szívükben. A misztika viszont sosem teljesen észszerű, s a költészet mindig túloz egy kicsit.

„Az ember sose lássa úgy önmagát, mintha valamiképpen távol lenne Istentől”, tanítja a thüringiai mester. „S ha nagy hiányosságaid ismételen oly messzire űznek, hogy nem tudod Istenhez közeleink tekinteni magad, akkor is tekintsd magad Istenhez közeleink. [...] Mert akár messze, akár közel jár valaki, Isten sosem megy el a messzeségbe, ő állhatatosan a közelben marad, és ha nem lehet benned, akkor sem távolodik messzire, legföljebb az ajtód elé.”

Hiszen Isten mindig is közelebb van az emberhez, mint az ember önmagához, mondja Eckhart. A lélek mélyén ezért végbemegy az a nagy eggyé levés, amelyről a következő századokban még sok látnok és spirituális gondolkodó fog álmodni, s nem csupán a kolostorokban.

„Addig menj magadban, amíg el nem jutsz a forráshoz”, tanácsolja óvatosan toborozva Eckhart. „Ezen a ponton Isten mélye az én mélyem, és az én mélyem Isten mélye. Isten és én – egyek vagyunk.” – „Némely együgyű emberek úgy vélik, úgy kellene látniuk Istent, mintha ő ott állna, ők pedig itt. Nem így van. [...] Az ember ne önma-

gán kívül lévőként lássa Istent, hanem olyanként, ami öbenne van.”

Semmi fáradságos húzódkodás a misztikus csúcsokra. Semmi aszketikus önkínzás, míg ki nem serken a vér, semmilyen erőnköt elemésztő jámbor gyakorlat naponta tízszer. Egyszerűen le kell ülni, el kell csöndesedni, s megnyílni a másik világ számára. Ahogy Eckhart mondja: „Fülej a csodára! Kívül és belül állni; felfogni és hagyni, hogy körülfogjanak minket; nézni és egyúttal az lenni, akit néznek; tartani és megtartottnak lenni – ez az a cél, ahol a lélek megnyugodva megáll, mert egyesült a boldog örökkévalósággal.”

A belső erőkre való elengedhetetlen összpontosítás azonban Eckhartnál mégsem vezet oda, hogy az ember önmagába szerelmesen elzárkózik embertársaitól. Aki Istennel találkozik, újból felfedezi a világot is. Úgy érzi, valami arra ösztönzi, hogy a belső látással magába szívott gazdagságot „szeretettel kiáraszsa”. Mert „aki jobban szereti Istent, mint embertársait, az még nem szereti őt tökéletesen”.

Az egyik, apácáknak tartott prédikációjában kicsit jobban kifejti: „Mégkérdezték tőlem: Egyesek szívesen visszahúzódnak a többiektől, és mindig szívesen vannak egyedül, és ebben van a békességük, és abban, hogy a templomban tartózkodnak – hogy ez lenne-e a legjobb. Ekkor azt válaszoltam: Nem. És figyelj csak, miért! Akinek rendben van a szénája, annak bizony mindenütt és minden embernél rendben van a szénája. Az ilyen ember mellett valóban ott van Isten. Akiben azonban valóban ott van Isten, abban mindenütt ott van, az emberek között éppúgy, mint a templomban, a pusztában éppúgy, mint a szerzetesi cellában.”

A misztika egyáltalán nem a magán-szférára tartozó intim ügy. A misztikának az emberszeretethez, a szolidaritáshoz van köze – ahhoz a felismeréshez, hogy minden élőlény testvér.

A vágyakozást, bizalmat, szeretetet hirdeti Eckhart, aki költő a középkori teológusok között; azt a szeretetet, amely tud gyöngéd és szenvedélyes, finoman tartózkodó és ostromló lenni. Az ő vallása félelemmentes vallás: „Bizony, bűnt elkövetni nem bűn, ha sajnáljuk. [...] A szeretet elűz minden félelmet. [...] Istent nem kell keresned sem itt, sem ott; ő nincs messzebb a szíved ajtajánál. Ő kevésbé tudja kivárni, mint te, hogy ajtót nyiss neki.”

De ki ez az Isten, aki közelségével megszépíti a csúnyaságot, s a kicsit nagygyá és értékessé teszi?

„Ha olyan Istenem lenne, akit megismerhetnék, sosem tekinteném őt Istennek.” – „Amikor jónak nevezem Istent, akkor éppoly fonák dolgot mondok, mintha a fehérét feketének akarnám hívni.”

Eckhart paradox szófordulatokkal segít magán; „alap nélküli alapnak”, „lét fölötti létnek”, „csendes pusztaságnak” és „önmagát kimondó szónak” nevezi Istent. Szinte kétségbeesetten bátorítja töprengő prédikációi hallgatóit és olykor bosszantóan bonyolult értekezései olvasóit: „Úgy szeresd Istent, mintha Nem-Isten, Nem-Szellem, Nem-Személy, Nem-Kép lenne, sőt, mintha pusztán tiszta és világos Egy lenne, elkülönítve minden kettősségtől!” – „A legszebben az beszél Istentől, aki belső gazdagságának bőségében a legmélyebben tud hallgatni róla.”

Nem meglepő, hogy az egyházi hatóságoknak gondot okozott ez a férfi meg a hallgatósága – hiszen bonyolult gondolataival szinte előhívta a hitbéli kételyeket ez a nagy misztikus. Mint tartunk arról, amikor a szószéken tépelődni kezd, és ilyen mondatok hangzanak el a szájából:

„Az Atya szünet nélkül szüli a Fiát. És mondom tovább is. Fiaként szül engem. [...] Mondom tovább: Nem csupán fiaként szül engem; nem, többről van szó: önmagaként szül engem, és szüli önmagát, mintha én lennék, és az ő lényegeként és természeteként szül engem. A legbelső forrásban, ott forrásozom én a Szentlélekből. [...] Mindaz, amit Isten tesz, egyetlen valóság.”

Vagy mit tartunk a vígan odavetett kijelentésről: „Ha én nem lennék, Isten sem lenne: annak, hogy Isten Isten, én vagyok az oka.” A katekizmus-igazságok hivatalosan kinevezett örököitől akkoriban éppoly kevésbé lehetett megkívánni, mint manapság, hogy fölismerjék és követni tudják a költészet és a tantételek közötti különbséget, amikor az Isten miatti, lélegzetelállító öröm valakiben felborítja a logikus gondolkodást. Ráadásul igazuk is volt, mármint a hit őreinek: Eckhart forradalmár volt, csöndes felforgató, aki nagy titokban kiszakította addigi kereteiből a vallásos gondolkodást, és egészen új alapra helyezte.

Mert Isten megszületése a lélekben a filozófia történetében először visz bele egy szubjektív mozzanatot az em-

beri értelemben. Ez már nem középkor, ez már az újkor. Az ember már nem azáltal éri el Istent, hogy szemügyre veszi a világ dolgait, s úgyszólván amazok legfelső lépcsőjeként, a lét eredetéként és koronájaként ismeri fel teremtőjüket, hanem azáltal, hogy szabad teremtői szubjektivitással „csúcsra járátja” saját gondolkodását.

Isten az emberi lélekben születik meg, ami azt jelenti: ez a kicsi, szegény emberi lélek Isten teremtői erejében részesül. Az emberi értelem nem versenytársa Istennek, nem autonóm – idáig még nem megy el Eckhart –, de részesedik az isteni értelemben, amely minden létet létrehoz és megért. Eckhart az emberi gondolkodás működésében találja meg Istent; a középkori ember eddig nem volt képes arra, hogy ilyen szuverén módon bízjon saját értelmében.

Az inkvizítorok szivacsos istenfogalmat vetettek a szemére, mondatait kiszakították az összefüggésből, terjedős spekulációkat úgy kezeltek, mintha Eckhart új, jól megragadható dogmákat állított volna fel. A magiszter hiába utasította vissza a félreértéseket és a hibás prédikáció-lejegyzéseket. 1327. február 13-án a kölni domonkos templomban nyilvánosan felolvastatta védekező iratát, amelyben megvallotta, hogy sosem akart elszakadni az egyháztól, vagy megzavarni az egyszerű emberek hitét.

Eckhart filozófiájának befolyását még Fichténél, Schellingnél és Hegelnél is ki lehet mutatni. Gondolkodásának világos nyomait a jelenben Martin Heidegger, Erich Fromm és Ernst Bloch műveiben lehet megtalálni; az utóbbi annak koronatanújaként használja fel Eckhartot, hogyan hatja át a szellemtörténetet a remény elve.

Ma egyre inkább a keleti gondolkodást termékenyíti meg Eckhart, a nyugati misztikus. A leszállás a lélek mélyére, az elmerülés a tiszta létben, a végső titkok meglátása az egészen hétköznapi dolgokban – mindez természetesen érdekli a buddhistát. Japán vallásfilozófusok élénken foglalkoznak Eckhart mesterrel. S a távolkeleti spiritualitás kerülőútján a nyugati misztikus kincsei visszatérnek hozzánk.

Eckhart némely olvasói talán úgy vannak vele, hogy az elvilágiasodott modern világot, amelyben Istennek nincs neve, mégis a vallási tapasztalat helyeként fedezik fel.

Forrás: Publik-Forum, 2010/1